

QIRMIZI TERROR

İnqilabın "dəmir əsgəri"

O, öz dövrünün, mühitinin, aid olduğu quruluşun kifayət qədər soyuqbaşlı, yüksək dərrakəli adamlarından biri kimi tanınırdı. Sovetlər zamanında bizlərə "dəmir Feliks" epiteti ilə təqdim olunurdu. Sakit və təkəbbürlü, iradəli, qətiyyətli, güclü, qüvvətli ruha, hissiyata malik insan kimi... Amma zaman hər şeyi yerbəyer edir, deyirlər. Milyonlarla insanın həyatına son qoyan, sərt repressiya maşını qurub-yaratmış bu adam sonralar ona ən çox yaraşan ləqəbinə qaydır. Görkəmli tarixçilər, tədqiqatçılar bu məşhur insanı "qanlı Feliks" kimi təqdim edirlər.

Rus filosofu Nikolay Berdyayev F.E.Dzerjinski haqqında yazırdı ki, o, bir fanatik idi. İlk baxışdan maraqsız adam təəssüratı yaradırdı. Bu insanda vahimə yaradan nə isə var idi. Keçmişdə katolik-rahib olmaq istəyirdi, amma çox təəssüf ki, özünün fanatik inancını kommunizmə tətbiq etdi. Çıxışlarında insanlara olan şübhəli, inamsız münasibətini açıq şəkildə ifadə edirdi. Deyirdi: "Biz indi terrorla bağlı bütün tədbirləri görməliyik, ona bütün gücümüzü səfərbər etməliyik. Elə düşünməyin ki, mən inqilabi ədalət formalarını axtarıram, mən inqilabi zorakılığın təşkilini tələb edirəm". Bu idi onun qarşıya qoyduğu məqsəd.

Kommunizmin hökm sürdüyü əksər bölgələrdə Dzerjinski bir etalona çevrilmişdi. Kəşfiyyatçının, xidməti əməkdaşın ümumi təyinatı "çekist" idi. Bu termin rəsmi olaraq istifadə edilir və bunu peşəkarlar şərəf bilirdilər. Əksər insanların otaqlarında Dzerjinskinin portretləri asılır, hamı onun kimi ağıllı, tədbiri, çevik olmağa çalışırdı. Etiraf edək ki, F.Dzerjinski çoxları tərəfindən rəğbətə qarşılanan özünün böyük məktəbini yarada bilmişdi.

"Feliks" xoşbəxt deməkdir

Yuriy Korolkovun onun haqqında yazdığı avtobiografik roman elə bu cür də adlanır. Dünyaya gələndə valideynləri Feliks adını ona belə bir arzu ilə qoymuşdular. Xoşbəxt olmasını istəmişdilər.

O, 1877-ci ildə Vilno vilayətində (Belarusun Minsk bölgəsi) Dzerjinovo malikanəsində polyak mənşəli gimnaziya müəllimi Edmund-Rufin İosifoviçin ailəsində doğulmuşdu. Atası müəyyən müddət Taqanroqdakı gimnaziyada işləmişdi. Feliksin anası Helena Dzerjinskaya isə professor İqnati Yanuşevskinin qızı idi.

Ailələrində Felikslə birgə 9 uşaq böyüyürdü. Ataları gözənilmədən vərəmdən vəfat edir və ailənin yükü anaları ilə böyük övladların üzərinə düşür. Anası yeddi yaşında Feliksi Vilnüs şəhərindəki İmperator gimnaziyasına qoyur. O, pis oxuyan, intizamsız şagirdlərdən sayılırdı. Müəllimləri ilə tez-tez mübahisələr edərdi. Rus dilini bilmədiyinə görə birinci sinifdə iki il ardicil oxumalı olmuşdu. Amma dini dərslərə marağı böyük idi. Ən yaxşı qiyməti bu dərslərdən alardı. Gələcək arzusu kilsə xadimi olmaq idi. Amma həyat taleyini tamam başqa səmtə istiqamətləndirdi. Uşaqkən din xadimi olub insanların mənəvi dünyasına xidmət etmək istəyən biri bolşevik ideologiyası ilə sərt bir insana çevrildi.

Gizli iş

1894-cü ildə gimnaziyada oxuyarkən sosial-demokratların müstəqil inkişaf dərəcəsinə qoşulur. 1895-ci ildə Litva sosial-demokratiyasının inqilabi qanadına daxil olur. Marksizm təlimini dərinlən mənimsəyir. 1896-cı ildə gimnaziyadan yarımçıq çıxır və peşəkar inqilabçı kimi fəaliyyətə başlayır.

1906-cı ildə Feliksi sosial-demokratların Stokholmda keçirilən birləşdirici qurultayına nümayəndə göndərilir. Burada ilk dəfə V.İ.Leninlə görüşür. Polşa və Litva sosial-demokratiyasının nümayəndəsi sifətilə RSDFP MK-nın tərkibinə daxil olur. Avqust-oktyabr aylarında Peterburqda işləyir. İlin sonunda Varşavadə həbs olunur. F.Dzerjinskinin təcürməyi-halı həbslər, sürgünlər və qaçışlarla doludur. O, şəxsi işində Oktyabr inqilabından əvvəl fəaliyyətinə görə repressiyaya məruz qalıb-qalmaması sualını belə cavablandırmışdır: "1897, 1900, 1905-ci illərdə həbs olunmuşam; 1906, 1908 və 1912-ci il, cəmi 11 ilimi həbsxanada keçirmişəm, o cümlədən ağır iş (8 üstöğəl 3), üç dəfə sürgün olunmuşam və həmişə də qaçmışam".

FK-nın rəhbəri

1917-ci ilin fevral inqilabı Dzerjinskinin karyerasında sıçrayışa səbəb olur. O, MK-nın tərkibinə seçilir. Oktyabr inqilabında Hərbi-İnqilab Komitəsinin üzvü kimi iştirak edir və bu inqilabın əsas təşkilatçılarından olur. Hərbi-İnqilab Komitəsi buraxıldıqdan sonra isə 1919-cu ilin dekabrında yaradılan, əks-inqilabla mübarizə orqanı olan Ümumittifaq Fovqəladə Komissiyasını (FK) təşkil etməyi ona tapşırırlar. Feliks Dzerjinskiyə həmin orqanın sədri təyin edilir.

Beləliklə, F.Dzerjinski "proletariatın diktaturası" adlandırılan ÇK-nı qurur və qeyri-məhdud səlahiyyətlərə malik olur. Dzerjinski çıxışlarında deyirdi: "ÇK-nın edam hüququ son dərəcə vacibdir... ÇK məh-

kəmə deyil, ÇK inqilabı müdafiə etməli və qılıncı təsadüfən günahsızların başına düşsə belə düşməni məhv etməlidir". Təşkilatın tərkibinə 23 çekist daxil idi. Bu qurum tezliklə böyük bir coğrafiyada insanların qorxulu yuxusuna çevrilir. Əks-inqilaba qarşı mübarizə adı altında milyonlarla adamı məhv edir.

"Dəmir Feliks" in inqilabi fəaliyyətini müasir cəmiyyət birmənalı qiymətləndirmir - bəziləri onu qəhrəman və "burjuaziyannın tufanı" hesab edir, digərləri isə onu bəşəriyyətə nifrət edən amansız cəllad kimi xatırlayır.

Bir faktı da qeyd edək ki, "cəza aparatı"nın başında duran Dzerjinski nəinki "ağ terror"a qarşı döyüşçü, həm də sovetlər respublikasının dağınlarından "xilaskarı" olur. Onun ÇK-nın başındakı fəaliyyəti sayəsində 2 mindən çox körpü, təxminən 2,5 min parovoz və 10 min kilometr dəmir yolu bərpa edilir. 1922-ci ildən etibarən F.Dzerjinski ÇK-ya rəhbərlik etməklə yanaşı, NKVD yanında Siyasi İdarənin də başçısı olur. Sonralar tarixə NEP kimi düşəcək yeni iqtisadi siyasətin hazırlanmasında, icrasında fəallıq göstərir. Dzerjinskinin təşəbbüsü ilə ölkəyə investisiya cəlbə üçün səhmdar cəmiyyətləri və sahibkarlıq müəssisələri yaradılır.

1924-cü ildən isə ölkənin xalq təsərrüfatı ona tapşırılır. Müəyyən dövrdən sonra ölkə rəhbərliyinin inqilabın əsas məqsədlərini rədd edərək diktatura qurmağa başlaması F.Dzerjinskiyə narahat etməyə başlayır. İçində böyük bir narahatlıq yaranır. Əzab çəkirdi. Amma daha geriyə yol görmürdü. Stalin diktaturası repressiya maşınından güc alırdı. Cəmi bir neçə ildən sonra 30-cu illərdə bu repressiya maşını daha dəhşətli şəkildə işləməyə başladı. Xalqın ən dəyərlili insanların, ziyalıların, cəmiyyətin nüfuzlu simalarının ömrünə nöqtələr qoyuldu. İnqilabın "dəmir əsgəri" içində təlatümlər olsa da, Leninin və daha sonra Stalinin iradəsinin ən enerjili bir icraçısına çevrilir.

F.Dzerjinski 1926-cı ilin 20 iyul günü MK-nın plenumu zamanı ürək tutmasından dünyasını dəyişir. Onun ölümündə həmin iclasda SSRİ-nin iqtisadi vəziyyətinə dair etdiyi ikisaatlıq məruzənin də müəyyən rolu vardı. Mərkəzi Komitənin iqtisadi məsələlər üzrə plenar iclasında Dzerjinski bəyan edir: "Əgər bizim bütün aparatımıza, bütün idarəetmə sistemimizə, eşidilməmiş bürokratiyamıza, hər cür təsdiqlə misli görünməmiş tələməyə baxsanız, mən bütün bunlardan inanılmaz dərəcədə dəhşətə gəlirəm...İstefamı qəbul edin... belə işləmək olmaz!" Bu emosional, duyğusal çıxışı onun ürəyinin dayanmasına gətirib çıxarırdı və Dzerjinski həmin gün də vəfat edir.

*İradə ƏLİYEVA,
"Azərbaycan"*